

Цитування:

Алішер А.В. Художній простір театральної вистави. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* № 2. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 115-119.

Алішер Анна Вікторівна,
аспірантка Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0237-1935>
Aalisher@dakkkim.edu.ua

Alisher A. (2020). Artistic space of theatrical production. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 115-119 [in Ukrainian].

ХУДОЖНІЙ ПРОСТІР ТЕАТРАЛЬНОЇ ВИСТАВИ

Мета статті – визначити специфіку та особливості творення художнього простору в театрі, конструктивні складові сценографії театральної вистави. **Методологія** дослідження ґрунтується на застосуванні теоретичних положень естетики творення образів та аналізі художньо-декораційних композицій театральної сцени. **Наукова новизна.** Доведено, що художній простір театральної вистави має специфічну естетичну сутність, пов'язану із сценографічним розвитком творчих режисерсько-художницьких ідей, що надає змістові постановки образно-пластичного втілення. **Висновки.** Створений сценографією художній простір театральної вистави складається з наступних творчо-концептуальних компонентів: декорації, фактура, художній образ, візуальна образність вистави, світло-тіньове оформлення.

Ключові слова: театральне мистецтво, сценографія, декораційне мистецтво, художній простір, режисер, театральна вистава.

Алішер Анна Вікторівна, аспірантка Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Художественное пространство театральной постановки

Цель статьи – определить специфику и особенности создания художественного пространства в театре, конструктивные составляющие сценографии театральной постановки. **Методология** исследования основывается на применении теоретических положений эстетики создания образов и анализе художественно-декоративных композиций театральной сцены. **Научная новизна.** Доказано, что художественное пространство театрального представления имеет специфическую эстетическую сущность, связанную со сценографическим развитием творческих режисерско-художнических идей, что даёт содержанию постановки образно-пластического воплощения. **Выводы.** Созданное сценографией художественное пространство театрального представления состоит из следующих творческо-концептуальных компонентов: декорации, фактура, художественный образ, визуальная образность представления, светло-теневое оформление.

Ключевые слова: театральное искусство, декорационное искусство, художественное пространство, сценография, режиссер, театральное представление.

Alisher Anna, graduate student of the National Academy of Management of Culture and Arts
Artistic space of theatrical production

The purpose of the article is to determine the specifics and features of the creation of artistic space in the theater the constructive components of the scenography of a theatrical performance. **The methodology** is based on the application of theoretical principles of aesthetics of image creation, and analysis of artistic and decorative compositions of the theater stage. **Scientific novelty.** It is proved that the artistic space of a theatrical performance has a specific aesthetic essence associated with the scenographic development of creative directing and artistic ideas which gives meaning to the production of figurative and plastic embodiment. **Conclusions.** The artistic space of the theatrical performance created by scenography consists of the following creative and conceptual components: scenery, texture, artistic image, visual imagery of the performance, light, and shadow design.

Key words: theatrical art, scenography, artistic image, artistic space, director, theatrical performance.

Актуальність теми дослідження. У статті розглянуто конструктивні складові сценографічного підходу до театральної вистави, зокрема: художнє рішення сценічних конструкцій в системі творення театральних

образів, образно-пластичне вирішення сюжетних мізансцен. Розуміння особливостей художнього простору засобом сценографічного наповнення, тобто візуального аспекту театральної сцени, дає можливість в розширенні уявлення художником

його творчої реалізації поставленого того чи іншого надзавдання дії. М. Г. Етдкінд говорить про це так: «Давно відокремлений, що відбувся і, безсумнівно, який завоював право на художню автономію, цей вид творчості (мається на увазі сценографія – Р. Н.) не може похвалитися – порівняно зі своїми «родичами» в сім'ї мистецтв – хоч якоюсь теорією, він не завжди привертає увагу вчених, теорій тут рівно стільки, скільки художників (переклад – Р. Н.)» [8]. Художній простір може діафрагмуватися масштабністю розмірів сцени, зменшуватися за глибиною задниками, лаштунками й падугами. Завдяки сценографічним підходам художній простір може змінюватись фізично у співвідношенню різних його складових: особливість кольорової гами, насиченість тонів, світлотіньовий стан, відображаючи виразність й особливість колірної вистави. Аналізуючи закономірності та історію вивчення художнього простору театральної сцени, недостатньо фундаментальних досліджень і мистецтвознавчих аналізів, що дають змогу привертати увагу для більш детальнішого розглядання цього питання.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням цієї проблематики (художнього простору) займалися: Бачеліс Т., Бахтін М., Башляр Г., Бичков В., Вахтангова Є. Б., Гайдеггер Г., Габричевський А., Зобов Р., Кисельова О., Мерло-Понті М., Немирович-Данченко В. І., Станіславський К. С., Лотман М., Лихачов Д., Таїрова О. Я., Топорова В., Попова О. Д., Розанов В., Раушенбах Б., Успенський Л. та ін. Відповідно до теоретичних розробок з художньо-просторового рішення сценографічних візій сценічного мистецтва таких авторів як: Базанов В. В., Березкин В. Й., Биков В. Е., Вітрувій М. П., Листовський В. В., Шеповалов В. М.

Мета дослідження полягає в аналітичному визначенні специфіки становлення розвитку й особливості художнього творення в театральному просторі. У ґрунтовному мистецтвознавчому аналізі дослідження сценографічні складові слугують основою художнього простору вистави.

Виклад основного матеріалу. Художній простір – специфічне естетичне явище, властиве виключно мистецтву. Жодна інша людська діяльність, репродуктивна або творча, не створює такого феномену. Художній простір з'являється з візуалістики сприйняття його творчого перетворення в естетичній свідомості, що формує іконосферу мистецтва.

У Новий час, оточуючий людину світ, що включає не тільки космос, природу, а й історію, суспільство, вперше починає представлятися, на

думку М. Гайдеггера, як «картина». А «картина» є зображенням чогось для людини. Картина світу – це немов полотно сушого в цілому. "Картина, – зауважує Гайдеггер, – означає, що сама річ стоїть перед нами так, як з нею для нас йде справа. Скласти собі картину чогось значить: поставити перед собою саме суще так, як з ним йде справа, і постійно мати його так поставленим перед собою. Картина світу означає, таким чином, не картину, що зображає світ, а світ, зрозумілий у сенсі такої картини. Сущє в цілому береться так, що воно тільки тоді стає сущим, коли представлено і встановлено людиною" [2, 49].

Особливість художнього простору полягає в тому, що він є художньо-відбитим і перетвореним простором дійсності, що має естетичний сенс і зміст. Поняття «художній простір», як вважає С. Кримський, почало формуватися у XVI ст. у час появи центральної лінійної перспективи [4, 106].

За своїми видовими характерними ознаками, художній простір в театрі може мати різну виразність, що формується зокрема у сценографії, через об'ємну відкритість, широку просторість, дистанцію між суб'єктами, образність декорацій, перспективне відношення до предметів, дій чи обставин. Театральний художник, враховуючи реальний простір сцени, формує свій «уявний» художній простір, а глядач, завдячуючи сценографічним прийомам, сприймає його візуальний образ, і як матеріальний об'єкт, існуючий в реальному просторі, і як носія «ідеального» художнього простору вистави. В залежності від характеру будь-якої сценічної дії, простір може бути «своїм» і «чужим», великим і малим, локальним і глобальним, близьким і далеким тощо. На думку П. Флоренського, саме суб'єктивний вибір художника, його авторська думка, естетична ідея відкривають шлях власним відчуттям, віддаючи перевагу тій чи іншій формі образного мислення у побудові твору мистецтва, в тому числі його художнього простору.

У театрознавстві термін «сценографія» позначає собою один із найголовніших аспектів театральної постановки – художньо-просторове рішення вистави. Залучення образотворчої думки у формування естетики сценічної дії істотно розширює можливості театального синтезу, додаючи динамічний аспект сценічному мистецтву. Як точно відзначає В. Берьозкін, «домінантною функцією мистецтва художника в новій системі є не створення «місця дії», а розкриття самої дії, відтвореної вже не стільки окремим актором (як це було в системі «ігрової» сценографії), скільки цілісністю вистави, що позначається як «наскрізна» дія, що розуміється як форма сценічного буття драматичного конфлікту спектаклю, його теми, тих чи інших

його мотивів, обставин, які об'єктивно протистоять героєві п'єси або виражають його духовний світ, його душевний стан тощо» [1, 238]. Художній простір на основі сценографічних творчих засобів синтезує в собі весь синкретизм театрального мистецтва. Художники театру й режисери у своїх пошуках найчастіше використовували прийоми колориту живопису, графічних елементів, геометричну чіткість архітектури, пластичну завершеність скульптури.

Кожна деталь сценографії відображає певний символ-знак в театральній постановці. «Здається, біля одного сценографічного макету можна простояти цілісний день, щоб прочитати всі символи, закладені художником» [9]. Недаремно видатний український сценограф Данило Лідер вважав, що макети - «це своєрідні пам'ятники задумам». У творчості Д. Лідера втілюється мистецький концепт «вистави-задуму», який поширився, як вважають спеціалісти, в європейському культурному просторі у 1970 – 1980-х рр. Художньо-графічні «спектаклі-задуми» перетворилися у невід'ємну складову театрального процесу, форму інтерпретації авторських думок [7, 64].

Саме в художньому просторі реалізуються чари театральної сценографії, наявність сценічного образу відрізняє театральне мистецтво від ремесла. Образ мистецького погляду, вираженого опосередковано через метафору, слугує основою художнього простору вистави і, як правило, складається з більш дрібних образів, структурних складових доміантного образу, який несе головну ідею твору.

У театральній сценографії художнього простору є своя функціональність, яка виражається в художніх завданнях, формованих режисером театральної вистави, на основі розуміння прийнятої до постановки драматургії. Тому автор сценографічного образу, себто театральний художник не може бути повністю вільним у своїй творчості від синтезу театру. Його обов'язок - висловити не своє особисте розуміння драматургічної основи, а подати образне трактування ідеї вистави, яку диктує режисер. Відносини між режисером і художником у театрі бувають різними. Успішною може бути робота у двох випадках: коли художник, довіряючи режисерові, приймає його трактування, і коли режисер і художник, разом обговорюючи зміст постановки, приходять до єдиного сценічного рішення сенсу твору. Художник, беручись за творчий пошук сценографічного образу, повинен розуміти, що він не може бути повністю незалежним, як це відбувається, наприклад, у станковому живопису,

де художник, по суті, є одночасно і сценаристом, і режисером, і актором, і сценографом своєї картини.

Залежно від режисерського задуму театральної вистави, сценографія художнього простору може змінювати межі сценічного простору і часу. Цей процес історично і художньо урізноманітнювався й водночас набував різнобарвних образних і стильових ознак. Відтак, окрім художньо-просторового виразу, театральна картина на сцені пронизана й естетичними ознаками, які підпорядковуються пануючим ідеалам, смакам, стилям у мистецтві.

Наукові розвідки Г. Гегеля в галузі естетики принесли нове розуміння художнього часу і простору саме драматичного дійства. Критично ставлячись до естетичних законів класицизму, філософ доводить, що єдність часу та місця дії в драмі є абстрактною. На його думку, це вимога театру класицизму, скерована виключно прагненням полегшити сприйняття при сценічному втіленні, а, оскільки «внутрішня повнота вимагає і зовнішньої широти», то драматургія має рівні з іншими видами і ролями літератури права на розмаїте часово-просторове втілення фантазії автора [3, 545]. Отже, на прикладах цих концепцій, можна сказати, що художній простір — це самостійна естетична сутність, яка не може бути похідною від реального (фізичного) простору. Сценографія має прямий зв'язок з авторським баченням художньої цілісності картини, відтвореної на театральній сцені.

Театральний простір в цілому ширший за сценічний. За дефініцією П. Паві, «театральний простір складається зі сценічного простору (простір, в якому відбувається гра), простору глядача (простір, організація якого відносно ігрового простору визначає тип комунікації у виставі), ігрового простору (простір гри актора, що визначається пластико-ритмічною партитурою вистави), драматичного простору (простору, про який йдеться в тексті)» [5, 640].

Особливе значення для художнього простору театру має сценографічне наповнення спектаклю для створення якісного театралізованого дійства. Влучно віднайдений художній напрям не тільки істотно збагачує враження від вистави, а й сприяє цілісності сприйняття, допоможе адекватно зрозуміти хід подій постановки, розкрити характерні риси стосунки персонажів. Вирішальну роль тут грає здатність об'єднання роботи режисера і художника, щоб вибудувати відповідний художнім завданням сценічний простір, в якому розгортається театральне дійство. Кожна окрема картина – це момент драматургічної дії, яка

повинна бути чітко сформована і реалізована на сцені. Тому обов'язком художника-сценографа має бути допомога режисеру в поєднанні сценічної дії з художнім простором в єдину естетичну цілісність вистави.

Як відомо, театральне мистецтво має характерну синтетичну природу. Зокрема, сценографія вимагає глибоких знань з історії, теорії образотворчого мистецтва, які вивчають особливості художнього образу взагалі та специфіку декораційного мистецтва, що реалізується у сценографії. Особливе значення для художника-сценографа мають знання психології візуального сприйняття, бо сцена – надто великий об'єкт для миттєвого охоплення людським оком, і деякі особливості його сприйняття, непомітні у звичайному житті, в масштабах сцени стають дуже важливими. Не менше значення має і психологічне сприйняття кольору. Знання в цій області дозволяють надати сценографічному образу особливої сили, прикрашає його цілим спектром емоцій і символічних значень.

В інтерпретації театрознавців, художній простір театральної вистави вибудовується за допомогою декораційного мистецтва в сценографічному середовищі того або іншого театального дійства. Художній простір тільки створює атмосферу («клімат») сцени, але цей клімат повинен викликати у глядача потрібний за змістом вистави спектр почуттів, тому робота сценографа повинна бути дуже прискіпливою. На сцені немає випадкових кольорів, ліній, плям, предметів, адже все підпорядковано змістовим завданням. Художній простір сценографа народжується в області особистої уяви в контексті драматургії та режисерського задуму. Завдяки творчій уяві, у свідомості художника виникають образи, які закріплюються і створюють сценічну художню реальність. Будь-яке явище, що потрапляє в поле художнього простору, має в першу чергу не матеріальне об'єктивне значення, а є художнім засобом естетичної виразності, який може й відповідати реальному існуванню просторового об'єкта, оскільки залежить від суб'єктивного сприйняття світу художником. Таким чином, можна сказати, що художній простір сцени наповнено не фізичними об'єктами, а художніми образами, оскільки вони є поглядом митця на ту або іншу подію, що закріплено художніми засобами у театральній виставі.

Крім того, у театрі як синтетичному виді мистецтва сценографія об'єднує зусилля художника, архітектора, дизайнера по костюмах, художника по світлу і гриму і навіть майстерність режисера як автора образно-пластичних

мізансцен. Вся ця різноманітна кількість елементів і якостей театральної вистави повинна підкорятися єдиному художньому задуму, який реалізується у цілісності сценічного часу і простору.

Мистецтво сценографії існує у тривимірному просторі, як і дизайн, архітектура і скульптура театральний художник повинен вибудувати в цьому тривимірному просторі естетичне середовище, емоційно і образно точно передаючи ідею вистави і її жанрові характеристики. Це все має безпосередній вплив на естетичний стан глядача, тож вистава повинна бути сценографічно виправдана. Декораційний образ має неабиякий вплив на цілісність театального сприйняття, і на сцені протягом дії повинен змінювати художній клімат драматургічної дії. Нерухомість декораційно-сценографічної мови робить сценічний контент, «мертвим», знижує емоційне напруження драматизму театральної вистави. На допомогу театальному художнику приходять різні сценічні засоби: змінюється освітлення, характер мізансцен, динаміка гри акторів, зміна або трансформація декорацій і костюмів. Всі ці прийоми повинні бути органічно пов'язані з логікою драматургічної дії.

Відтак, театральний простір, як і художній в цілому, має високу міру образності, оскільки все, що потрапляє на сцену, отримує тенденцію наповнюватися сенсом стосовно своїх до безпосередньо-утилітарних функцій. У сценічному просторі театру рух пізнається жестом, а річ – деталлю як символами, що несе важливе естетичне значення.

Висновки. Театральний простір виступає синтезом мистецької діяльності, виробленої в театрі, кінцевим результатом такої діяльності стає художній простір театральної вистави. Художній простір театру повинен бути цілісним, щоб від вистави у глядача залишилося гармонійне естетичне враження. Сучасне театральне мистецтво динамічно розвивається, у сценографії з'являється багато образотворчих експериментів, нових художніх можливостей декору, костюму, сценічного простору. Отже, художній простір театральної постановки не відмежований від історичних, культурних, естетичних, філософських, релігійних ідеалів, а його розуміння у мистецтві сцени безпосередньо пов'язане зі світовідчуттям і світорозумінням епохи, світоглядною системою та художнім мисленням.

Література

1. Берёзкин В. И. Об исторической эволюции оформления спектакля Советские художники театра и кино. Вып. 6. М. 1984. С. 238-239.

2. Гайдеггер М. Час картини світу. Час і буття. Статті та виступи. М. 1993. 49 с.

3. Гегель Г. В. Ф. Эстетика. В 4-х т. М. Искусство. 1973. 545 с.

4. Кримський С. Б. Як змінювалися уявлення про простір і час [Текст] С. Б. Кримський. Філософська і соціологічна думка. К. 1989. № 1. 106 с.

5. Паві П. Словник театру. Патріс Паві; пер. з фр., Маркіяна Якуб'яка. Л. 2006. 640 с.

6. Санникова Л. И. Художественный образ в сценографии. Ред. Козлова Р. П., П. 2012. 91 с.

7. Фіалко В. О. «Пластична драматургія» Данила Лідера. Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. 2017. Вип. 21. С. 63–68.

8. Эткинд М. Г. О диапазоне пространственно-временных решений в искусстве оформления сцены. Опыт анализа творческого наследия советской театральной декорации. М. Г. Эткинд. Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. Л. Наука. 1974. 299 с.

9. ZBRUC «Емма Зайцева: ескізи життя». Галина Канарська. 2019. www.zbruc.eu

References

1. Berezkin V. I. (1984). Ob istoricheskoy evolyutsii oformleniya spektaklya Sovetskie khudozhniki teatra i kino. 6. [in Russian].

2. Gajdegger M. (1993). Chas karty`ny` svitu. Chas i buttya. Statti ta vy`stupy`. M. [in Ukrainian].

3. Gegel` G. V. F. (1973). Эstety`ka. V 4-x т. М. Y`skusstvo. [in Russian].

4. Kry`ms`ky`j S. B. (1989). Yak zminyuvaly`sya uyavlennya pro prostir i chas [Tekst] S. B. Kry`ms`ky`j. Filofs`ka i sociologichna dumka. K. [in Ukrainian].

5. Pavi P. (2006). Slozny`k teatru. Patris Pavi; per. z fr., Markiyana Yakub'yaka. L. [in Ukrainian].

6. Sannikova L. I. (2012). Khudozhestvennyy obraz v stsenografii. Red. Kozlova R. P. P. [in Russian].

7. Fialko V. O. (2017). "Plasty`chna dramaturgiya" Dany`la Lidera. Naukovy`j visny`k Ky`yiv`s`kogo nacional`nogo universy`tetu teatru, kino i telebachennya imeni I. K. Karpenka-Karogo. Vy`p. 21. [in Ukrainian].

8. Etkind M. G. (1974). O diapazone prostranstvenno-vremennykh resheniy v iskusstve oformleniya stseny. Opyt analiza tvorcheskogo naslediya sovetskoy teatralnoy dekoratsii. M. G. Etkind. Ritm, prostranstvo i vremya v literature i iskusstve. L. Nauka. [in Russian].

9. ZBRUC (2019). "Emma Zajceva: eskizy` zhy`ttya»." Galy`na Kanars`ka. www.zbruc.eu [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.03.2020

Прийнято до друку 30.04.2020